

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Байбак Анастасія Геннадіївна

УДК 340.1

ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ВЛАСТИВІСТЬ ПРАВА

Спеціальність 12.00.01 — теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків — 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
БУРДІН Михайло Юрійович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, проректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
ПРОЦЮК Ігор Валерійович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, професор
кафедри теорії і філософії права

кандидат юридичних наук,
ПЕТРИШИН Олег Олександрович,
Науково-дослідний інститут державного
будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук
України, учений секретар

Захист відбудеться 30 квітня 2021 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 25 березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. До числа докорінних проблем аналітичної юриспруденції належать як винайдення оптимуму між динамізмом та стабільністю правового регулювання, так і постійний пошук відповіді щодо сутності права. Отже, їх осягання неминуче ставить на порядок денний перед науковою громадськістю питання щодо феномена визначеності в праві, котру залежно від конотації дослідники-правники йменують формальною або правовою.

Водночас під кутом зору легістських підходів щодо праворозуміння визначеність позиціонується як основоположна властивість права, що має значення як для правотворчості, так і правореалізації. Про унікальність та багатогранність визначеності свідчить той факт, що вона належить до складових верховенства права, прийомів юридичної, насамперед нормотворчої, техніки, а Конституційний Суд України нерідко обґрунтовує визнання неконституційним акта або його частини з мотивів невизначеності змісту правової норми. Як доводить аналіз феномена визначеності та ступінь наукового опрацювання порушеної проблеми, можливості наукового опанування визначеності в праві є далеко не вичерпаними. Вони дозволяють продемонструвати тенденції й закономірності розвитку правової системи, безпосередньо пов'язані з інтенсивністю та якістю нормотворчості. Не менш важливою є визначеність для формування в суб'єктів правовідносин законних очікувань та правових передбачень, впевненості в незмінності свого офіційно визнаного правового статусу, а також формування ставлення до тих чи інших нормативно-правових актів, адже це дає відповіді щодо чіткості, логічності, зрозумілості змісту їхніх нормативних приписів, відмежування правомірного від неправомірного, юридично значущого від юридично нейтрального. Вагомою є роль визначеності в праві для всебічного вивчення питань щодо незворотності дії нормативних актів у часі та остаточності судових рішень. Таким чином, напрацювання цілісної наукової концепції, що розкриває своєрідність визначеності як однієї із ключових властивостей права, є актуальним науковим завданням теоретико-правової науки.

Характеризуючи стан наукової розробленості тематики визначеності у праві, необхідно зазначити про те, що дослідженню її теоретичних та прикладних аспектів присвятили свою увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-юристи, зокрема: Т. Алексєєв, С. Алексєєв, Р. Алексі, М. Власенко, А. Дайсі, Р. Дворкін, Ф. Гаєк, Б. Таманага, Л. Фуллер, І. Казмін, Л. Морозова, С. Полєніна,

М. Пресняков, А. Сидоренко, В. Сидоренко, Г. Харт, І. Честнов та ін. Серед вітчизняних науковців вагомих внесок у розробку проблематики визначеності в праві зробили М. Артикуца, Л. Богачова, М. Бурдін, С. Головатий, П. Гуйван, М. Козюбра, Л. Легін, Р. Луцький, С. Максимов, М. Малишко, Ю. Матвєєва, А. Мирошніченко, Н. Оніщенко, В. Панкратова, О. Петришин, В. Погорілко, С. Погребняк, М. Попадинець, І. Процюк, П. Рабінович, С. Рабінович, Р. Радейко, Є. Романюк, С. Шевчук, О. Ющик та ін. Безсумнівно, їхні дослідження стали науково-методологічним підґрунтям подальшого розкриття сутності визначеності як однієї з найважливіших властивостей права. Водночас до сьогодні у вітчизняному правознавстві не напрацьовано цілісної наукової концепції, що розкриває своєрідність визначеності як однієї із ключових властивостей об'єктивного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., схваленої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в напрацьованні цілісної наукової концепції, що розкриває своєрідність визначеності як однієї з ключових властивостей об'єктивного права. Досягнення зазначеної мети вимагає послідовного розв'язання широкого спектра дослідницьких завдань, а саме:

- у ракурсі насамперед легітимістського підходу щодо розуміння природи права всебічно охарактеризувати концептуальні складники вчення про визначеність у праві;
- спираючись на здобутки фундаментальної юридичної науки, наново переосмислити роль визначеності в системі властивостей і характеристик позитивного права;
- відстежити тенденції та новації наукового дискурсу, що точиться навколо природи визначеності праві, у вітчизняній та пострадянській аналітичній юриспруденції;
- проаналізувати інституційний та аксіологічний аспекти визначеності як складової верховенства права;
- розкрити технологічний зріз визначеності як прийому законодавчої техніки;
- дослідити забезпечувально-гарантійні аспекти визначеності як однієї з важливих юридичних гарантій прав людини;

- продемонструвати значення визначеності для розвитку мови права;

- виявити особливості правової регламентації питань, що стосуються різноманітних аспектів визначеності в праві за законодавством України про нормотворчість;

- розглянути різноманітні аспекти визначеності в праві у світлі правових позицій Конституційного Суду України;

- висвітлити питання визначеності в рішеннях Європейського суду з прав людини та показати їхнє значення для розвитку правової системи України.

Об'єктом дослідження є право як особлива нормативна система, що розглядається в діалектичній єдності її інституціональних, онтологічних, функціональних, ціннісних та інших компонентів і властивостей.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та прикладних питань, що характеризують визначеність як властивість права.

Методологія дослідження проблематики визначеності в праві складається із загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціально-юридичних підходів та методів осягання юридичної дійсності.

Базовим серед них є діалектичний метод, який репрезентував визначеність як складне та багатоаспектне правове явище. Аксіологічний підхід допоміг розкрити визначеність як певне правове благо, завдяки якому гарантується непорушність і нескасовуваність набутих законних прав. Науковий плюралізм у поєднанні з методом герменевтики надали змогу охарактеризувати різноманітні концепти в царині праворозуміння, котрі, зокрема, відображають ставлення юридичної думки до тематики визначеності в праві. Значну роль відіграв онтологічний підхід, який продемонстрував трансформацію уявлень про визначеність у праві у вітчизняній аналітичній юриспруденції з другої половини XIX ст. й дотепер; від її розуміння як однієї з рис права до формування уявлень про визначеність як невід'ємну складову принципу верховенства права.

Специфіка предмета дослідження неодмінно зумовила застосування спеціально-наукових методів. Системний (інтегральний) підхід дозволив сконструювати структуру роботи, сформулювати актуальність, мету, об'єкт, предмет, наукову новизну, висновки до розділів, загальні висновки дисертаційного дослідження. Логіко-семантичний та формально-логічний методи використано в процесі осмислення основних понять і категорій дослідження визначеності в праві (підрозділи 1.1–1.2). Інституційний підхід сприяв аналізу

інституційного аспекту визначеності як складової принципу верховенства права (підрозд. 2.1). Метод класифікації та узагальнення допоміг виявити видове розмаїття визначеності в праві (підрозділи 2.1–2.3). Методологічні ідеї синергетики стали в нагоді під час висвітлення питання про визначеність у праві в ракурсі рішень Європейського суду з прав людини, з'ясування можливості їхнього врахування в позитивному праві України (підрозд. 3.3).

Важливою є роль спеціально-правових методів під час дослідження визначеності в праві. Формально-юридичний метод використовувався для розкриття особливостей наукового дискурсу в царині правової (формальної) визначеності в межах юриспруденції пострадянських країн (підрозд. 1.3), осмислення визначеності як прийому юридичної техніки (підрозд. 2.2). Порівняльно-правовий метод сприяв виявленню особливостей правової регламентації питань, що стосуються різноманітних аспектів визначеності в праві за законодавством України та інших країн світу (підрозділи 2.2 та 3.1). Оперування нормативно-догматичним (юридико-технічним) методом відбувалося під час характеристики визначеності як гарантії забезпечення прав людини (підрозд. 2.3), розкриття лінгво-юридичних аспектів визначеності для розвитку мови права (підрозд. 2.4), виявлення розгляду різноманітних аспектів визначеності в праві у світлі правових позицій Конституційного Суду України (підрозд. 3.2).

Емпіричною основою дослідження стали Конституція України та інші акти законодавства, відповідне позитивне право деяких зарубіжних країн із питань нормотворчості, довідкові видання й електронні ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній теоретико-правовій науці репрезентовано цілісну науково-оформлену концепцію, що розкриває унікальність визначеності як властивості об'єктивного права. За результатами проведеної роботи сформульовано низку положень, для яких характерною є наукова новизна, зокрема:

вперше:

- відстежено невпинну тенденцію до поступового розширення, еволюції смислового наповнення такого явища, як визначеність у праві, в межах сучасних логоцентричних правових підходів. У гносеологічному аспекті виокремлення визначеності як властивості права спирається на логоцентричну інтерпретацію права як закритої замкненої системи, прогалини та суперечності в якій уважають її дисфункціями;

- аргументовано показано, що серед багатьох рис права визначеність об'єктивно має пріоритетне значення. Вона передре системності, адже безпосередньо перед структуруванням та упорядкуванням певних правових явищ та ознак вони мають бути сформульовані, виражені зовні, отже, належним чином формалізовані. Загальна обов'язковість теж побічна від визначеності, оскільки доки не існує норми права, неможливо гарантувати та забезпечити її виконання належним чином. Визначеність теж має домінуючу роль відносно нормативності. Не видається можливим створення єдиної, безперервної діючої, загальнообов'язкової системи норм, правил поведінки без формалізації правового припису;

- аргументовано, що визначеність як властивість права є ключовим критерієм відмежування права як автономної системи соціо-нормативної регуляції від інших соціальних регуляторів;

- всебічно доведено, що в умовах правової держави відбувається процесуалізація визначеності в праві як явища юридичної дійсності, котра розкривається через обов'язок судових та правозастосовних органів чітко дотримуватися встановлених законом строків, створення матеріальних та процедурних умов для остаточності судових рішень;

- з'ясовано, що визначеність є одним із критеріїв правового закону, а зміст тексту нормативно-правового акта вважається ясним тоді, коли в результаті юридико-лінгвістичного тлумачення досягається лише одне певне розуміння норми права і, як наслідок, уніфіковане використання її на практиці, оскільки нормативно-правовий акт має застосовуватися тільки відповідно до його текстуального змісту;

- встановлено, що видове розмаїття дефектів визначеності в праві насамперед має диференціюватися на юридичні та соціальні;

удосконалено:

- науково-теоретичні уявлення щодо всебічного розуміння поняття «співмірність (пропорційність) у праві» як одного з елементів верховенства права. Усталене в науці та конституційно-правовій практиці розуміння співмірності в праві як сукупності різноманітних заходів, передбачених у нормативно-правових актах, спрямованих на досягнення легітимної мети та співмірних з нею, має бути конкретизовано вказівкою на ясну, однозначну за змістом, чітко сформульовану легітимну мету як умову її досягання, оскільки саме мета, намір, прагнення визначають зміст норми права;

- наявні наукові підходи та знання про природу так званих точних понять як термінологічної основи права. Вони, на відміну від

оціночних понять у праві, характеризуються через таку рису, як стабільність. Водночас у різноманітних нормативно-правових актах та в межах практичного втілення законів у життя точні поняття не зазнають будь-яких смислових трансформацій, а отже, є однаковими за змістом. У позитивному праві точні поняття виражаються зовні у формі легальних дефініцій;

- смислове наповнення поняття «фікція в праві» в контексті її розуміння як засобу юридичної техніки. Фікція застосовується з метою усунення невизначеності в правовому регулюванні та правореалізації, забезпечує економію часу, робить стислими зміст правових актів, виявляється у визнанні неіснуючого положення існуючим, яке має особливе цільове призначення в механізмі правового регулювання суспільних відносин;

дістали подальшого розвитку:

- наукові висновки щодо значимості юридичної визначеності як принципу права, дотримання якого гарантує якість та ефективність нормотворчої, насамперед законодавчої, а в і подальшому правозастосовчої діяльності. Таким чином, визначеність відіграє роль елементу механізму реалізації державою обов'язку визнавати та захищати права і свободи людини;

- усталені в юридичній науці положення, що стосуються розуміння особливостей прогалін у праві, котрі породжують ситуацію невизначеності внаслідок відсутності юридичної норми, яка має бути в системі права з точки зору предмета правового регулювання, його обсягу та змісту;

- напрацьовані в теоретико-правовій науці підходи та висновки про те, що через невпинне прагнення об'єктивного права до максимальної визначеності конкретизація є універсальним та логічним прийомом, який забезпечує перехід від невизначеності до визначеності в праві. На рівні нормотворчості конкретизація традиційно здійснюється шляхом внесення змін та доповнень у відповідний нормативний акт, спрямованих на усунення невизначеності в поведінці суб'єктів правовідносин. У межах реалізації норм права досягання конкретизації відбувається через видання правозастосовчого акта уповноваженим суб'єктом;

- аргументи на користь необхідності подальшої диференціації таких явищ, як невизначеність та неоднозначність у праві, через суттєву відмінність у шляхах їхнього подолання. Юридична семантика вказує на те, що неоднозначність у праві усувається в межах тлумачення норми права, коли інтерпретатор, осягаючи зміст юридичного припису, здійснює вибір між альтернативними читаннями

контексту, що виключають один одного. Водночас уточнення невизначеності відбувається як у межах нормотворчості, так і в реалізації норми права за рахунок зменшення ареалу невизначеності, у якому уточнюється коло об'єктів, щодо яких оцінюються їхні властивості та риси.

Практичне значення одержаних результатів виявляється в тому, що напрацьовані в дисертаційному дослідженні наукові положення, висновки та пропозиції сприяють збагаченню наявних у юридичній науці знань щодо сутності права та його властивостей. Вони можуть стати в пригоді в таких сферах:

- у науково-дослідній діяльності як підґрунтя для подальших теоретико-правових та галузевих юридичних досліджень, спрямованих на розкриття різноманітних властивостей права, зокрема однієї з них – визначеності;

- у нормотворчій діяльності як наукова основа щодо подальшого напрацювання законодавства України, присвяченого різноманітним аспектам юридичної, насамперед нормотворчої, техніки, формалізації найбільш оптимальних лінгвістичних прийомів, що сприяють чіткості, зрозумілості, передбачуваності нормативних приписів;

- у навчальному процесі під час викладання курсу «Теорія держави та права».

Апробація результатів дисертації. Ключові положення дисертаційного дослідження оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях: «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (Київ, 2018 р.), «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 2019 р.), «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (Львів, 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені в п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковано у фахових юридичних виданнях України, одна – у міжнародному науково-практичному журналі, а також у трьох тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Структура дисертації детермінована метою та завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів (десяти підрозділів), висновків та списку використаних джерел (363 найменування). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 250 сторінок, з яких 207 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** сформульовано актуальність теми, показано її зв'язок із науковими планами, напрацьовано мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, методологію, охарактеризовано наукову новизну, а також визначено практичне значення одержаних результатів, подано відомості про їх апробацію та структуру роботи.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні засади дослідження визначеності в праві» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Концептуальні складники вчення про визначеність у праві» наголошується, що дисертант поділяє таку точку зору: якщо правові норми не об'єктивовані, тобто виражені зовні, вони не можуть виконувати свої завдання щодо регулювання поведінки учасників правовідносин. Отже, всебічне розуміння категорії «визначеність у праві» неминуче детермінує розгляд питання про те, як право об'єктивується в навколишній дійсності. Задля цього мають бути розкриті напрацьовані в межах фундаментальної юридичної науки різноманітні підходи в царині праворозуміння, котрі, зокрема, відображають ставлення юридичної думки до тематики визначеності в праві.

Звертаючи увагу на теорію позитивного права в аспекті «чистого вчення про право» Г. Кельзена, необхідно зазначити про те, що в її межах, право – це здійснювана в примусовому порядку сукупність норм, котрі приписують централізованій правовій владі (державі) певні поведінкові акти, що вчиняються особами, які представляють (уособлюють) державу. Тому формалізація (визначеність) правових норм державою має особливе як теоретичне, так і практичне значення й вимагає належного рівня концептуалізації. Визначеність у праві в межах позитивістського підходу розглядається через сукупність вимог, які впливають із неї: 1) чітке формулювання правової норми; 2) чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення права, інтересу або свободи; 3) обов'язковість оприлюднення нормативно-правових актів (non obligat lex nisi promulgata); 4) заборона внесення непередбачуваних змін до законодавства.

У ракурсі інших напрямів праворозуміння питання визначеності в праві відходить на периферію наукових пошуків. Зокрема, соціологічна школа права (у широкому розумінні цього поняття) виходить із наративів про те, що джерелами права можуть бути правовий прецедент, закон, нормативний договір, право юристів

(доктрина), правосвідомість, а також потреби економічного й суспільного життя, навички та звичаї. Отже, існує необхідність розмежування понять «право в книгах» та «право в житті», так само як і понять «право» і «закон», переміщуючи акцент з абстрактних і «незмінних» текстів законів у площину динамічного розвитку й функціонування права. Природно-правові підходи (спираючись на постулати Г. Гроція про те, що закони природного права закорінені в самій природі розуму, а тому мають таке ж вічне, непохитне значення, як і сам розум, необхідні як закони логіки) виходять із того, що право екстраполюється не лише в законодавстві, а ще є результатом дії чи прояву ідеї, духу, цінностей, ідеальних сутностей тощо, які у своєму реальному бутті є незалежними від свідомості людини. Сутність права в психологічній теорії права Л. Петражицького слід шукати у внутрішніх психологічних актах душі людини та народній правосвідомості, внаслідок чого виникає так зване «інтуїтивне право».

У підрозділі 1.2 «Визначеність у системі властивостей позитивного права» аналізуються наукові доробки С. Алексеєва, М. Байтіна, О. Лейста, М. Кельмана, О. Мурашина, О. Петришина, О. Черданцева, М. Цвіка, що стосуються парадигми права, які подають його саме крізь призму легістських підходів щодо праворозуміння. Звертається увага на те, що в науковому середовищі склався консенсус навколо основних характеристик права як нормативної системи. Вони виявляються через: регулятивність; системність; інтелектуально-вольовий характер; загальнообов'язкову нормативність; вираження юридичних приписів у законах та інших джерелах, що походять від держави; визначеність за змістом; державну гарантованість, яка включає можливість застосування державного примусу; відповідність права ідеалам справедливості і свободи. Розкривається кожна з наведених рис. Констатується, що регулятивність вказує на те, що право є регулятором суспільних відносин. Системність позиціонує право як структуру, взаємозалежні елементи (правові явища), котрі під час взаємодії утворюють єдине ціле. Забезпеченість державою означає наявність спеціальних умов для добровільного втілення правових норм. Водночас за умов невиконання або неналежного виконання норм права держава застосовує заходи примусу, аж до відповідальності. Нормативність репрезентує право як загальний масштаб, міру поведінки людей, адже нормативність вимагає елементів єдності, рівності, принципової однаковості.

Розглядаючи сутність визначеності, дисертант звертає увагу на її генетичний зв'язок із правом, адже його всебічне осягнення можливе за умов точності, ясності викладення правових приписів, що

забезпечує єдине розуміння і реалізацію. Саме завдяки визначеності право піддається конкретизації та прогнозуванню передусім правових наслідків. За допомогою цієї властивості права диференціюються правомірне та неправомірне, юридично значуще та юридично нейтральне, уточнюється обсяг прав та обов'язків учасників правовідносин, так само як і примусові засоби, які є найбільш адекватними для охорони певного права. Отже, потенціал визначеності розкриває її основоположну роль для всебічного розуміння природи права, пріоритетну, навіть її домінуючу роль щодо деяких характеристик права.

У підрозділі 1.3 «Науковий дискурс у царині правової (формальної) визначеності в межах вітчизняної та пострадянської юриспруденції» зазначається, що визначеність у праві – це багатогранне правове явище, яке розглядається науковцями під кутом зору ознак норм права, прийомів юридичної техніки, принципів права та правової аксіології. Вітчизняна юриспруденція визначеність у праві вважає особистим та соціальним благом. Водночас у вітчизняному та пострадянському правознавстві визначеність як елемент принципу верховенства права постулюється в таких проявах: стабільність правового регулювання; непорушність і некасовуваність набутих законних прав; законні очікування – право особи розраховувати на сталість законодавства; незворотність закону і неможливість його застосування до особи, яка не могла знати про його існування. Крім того, існує точка зору про те, що визначеність має значення самостійного принципу права, який необхідно розуміти як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення стабільного правового становища особи шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування. Починаючи з аналітичної юриспруденції другої половини XIX ст. й дотепер, визначеність у теоретико-правовій науці характеризується як одна із ключових рис норми права, що вказує на точність, ясність і недвозначність приписів, їх узгодженість у системі правового регулювання. Акцентується увага на тому, що в науковій літературі зустрічається як поняття «правова визначеність», так і поняття «формальна визначеність». Із сутнісної сторони фактично йдеться про одне й те саме юридичне явище, яке має єдині (універсальні) риси, але які внаслідок своєї багатоаспектності екстраполюється в різні грані юридичної дійсності. Також не менш важливою обставиною є й те, що вченими формальна визначеність як юридичне явище не протиставляється й іншому юридичному явищу – «правовій визначеності». Водночас оперування поняттям «правова визначеність»

та його екстраполяція у вітчизняну та пострадянську юриспруденцію пов'язані з конвергенцією європейських і пострадянських юридичних поглядів, оскільки, наприклад, саме в правовій системі ФРН вперше «визначеність» як явище юридичної дійсності конституційовано як ознаку правової держави.

Розділ 2 «Форми прояву визначеності як властивості права» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Визначеність як складова принципу верховенства права» зазначається, що в Україні визнається та діє принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України). Його смислове наповнення, як випливає зі змісту Доповіді Венеційської комісії («За демократію через право») з верховенства права (2011) та напрацьовань вітчизняних (С. Головатого, Т. Дмитренко, М. Козюбри, Ю. Оборотова, М. Савчина, С. Шевчука) і зарубіжних (Т. Бінгема, В. Брюггера, Д. Лінареллі, Т. Хартлі, О. Холмса) вчених, слід шукати через аналіз сукупності ідеалів, принципів, інститутів, механізмів і процедур (формальних, матеріальних, субстантивних елементів). Вони є істотними для захисту людини від свавілля державної влади. До них належать: прозорий, підзвітний і демократичний порядок уведення законів у дію; юридична визначеність, яка передбачає легкість та доступність з'ясування змісту права і забезпечену юридичними засобами можливість скористатися цим правом у нормативно регламентованих ситуаціях; заборона свавілля, у тому числі обмеження дискреційних повноважень органів держави; доступ до правосуддя в незалежних і неупереджених судах, зокрема судовий контроль за адміністративними актами, функціонування незалежної адвокатури, виконання рішень судів; дотримання прав людини; недискримінація та рівність перед законом, зокрема відсутність законів, які містять дискримінаційні положення щодо певних осіб чи їх груп або закріплюють правові привілеї; заборона дискримінаційного тлумачення або застосування закону.

Характеризуючи визначеність як складову верховенства права, дисертант звертає увагу на її важливість для формування довіри до судової системи. Її досягнення зобов'язує державу зробити текст закону доступним. Крім того, держава має дотримуватись законів, які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб, з логічною послідовністю. Автор поділяє точку зору Ф. Гаєка про те, що верховенство права – це вимога того, щоб державна влада в усіх своїх діях була пов'язана правилами, які зафіксовані й оголошені заздалегідь, такими правилами, які уможливають передбачення з усією вірогідністю і явною визначеністю, як влада використовуватиме

свої примусові заходи за певних обставин. Отже, передбачуваність означає, що закон має бути за можливості проголошений наперед, до його застосування та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований із достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку. Закон повинен вказати на обсяг дискреції органу публічної влади та на спосіб її здійснення з достатньою чіткістю, аби особа мала змогу відповідним чином захистити себе від свавільних дій влади. Визначеність вимагає, що остаточні рішення судів національної системи не повинні бути предметом оскарження та мають бути виконані. Водночас визначеність забороняє парламентові зневажати основоположні права людини внаслідок ухвалення нечітких законів.

У підрозділі 2.2 «Визначеність як вимога до нормотворчої техніки» автором розглядаються сформульовані у фундаментальній юриспруденції інтерпретації поняття «нормотворча техніка» (система правил пізнавально-логічного і нормативно-структурного формування правового матеріалу та підготовку тексту нормативного акта), досліджуються основні прийоми та вимоги юридичної техніки. Серед вимог виокремлюють: 1) точність і визначеність юридичної форми: формулювань речень, словосполучень і окремих термінів нормативно-правового акта; 2) ясність і доступність мови для адресатів акта; 3) спеціалізацію та повноту правового регулювання; 4) конкретність правового регулювання; 5) використання стереотипного терміна, який є апробованим у правотворчій діяльності; 6) оптимальну місткість, компактність нормопроектних формул; 7) системність та збалансованість нормотворчості; уніфікація форми і структури проектів нормативних актів, раціональну організацію та логічну послідовність викладення нормативних приписів; 8) відсутність прогалин та протиріч у нормативно-правових актах та в системі законодавства; 9) компактність викладення правових норм при достатній глибині та всебічності відображення їх змісту; 10) зведення до мінімуму кількості нормативно-правових актів щодо одного й того ж питання з метою полегшення їх використання; своєчасне оприлюднення та набрання ними чинності та інших правових актів відповідно до встановленого законом порядку.

Досягаються вказані вимоги завдяки юридичній логіці, юридичним конструкціям; презумпціям, фікціям, прийомам формулювання правових положень (абстрактному і казуїстичному, класифікації, підміні понять); прийомам встановлення зв'язків між правовими положеннями; галузевій типізації; формально-атрибутивним прийомом та засобам нормотворчої техніки.

Наголошується на тому, що в тих країнах світу, де вимоги та прийоми нормотворчої техніки систематизовані в «законах про закони» (Австрія, Болгарія, Італія, Румунія, Угорщина, більшість пострадянських країн), визначеність досягається завдяки формалізації таких положень, як: регулювання нормативно-правового акта не може бути ширшим за його предмет; логічна побудова проекту нормативного правового акта забезпечується послідовністю, взаємозв'язком і узгодженістю його положень; стислість і точність викладу нормативних правових приписів (їх зміст повинен бути конкретним, однозначним і достатнім); повнота правового регулювання нормативно-правовим актом відповідних суспільних відносин; наявність обов'язкових реквізитів.

У підрозділі 2.3 «Визначеність як гарантія забезпечення прав людини» доводиться, що вона має важливе значення для гарантування та забезпечення прав та свобод людини, зокрема має розглядатися як одна з юридичних гарантій. Акцентується увага на тому, що в науковій літературі під гарантіями прав і свобод людини та громадянина розуміють систему соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. У свою чергу, юридичні гарантії прав людини є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина; першочергового значення вони набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадянина. Тобто юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні (специфічні) засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Наголошується, що визначеність забезпечує стабільність, уніфікованість та передбачуваність правозастосування, наочно демонструє очікувані правові результати (законні очікування). Очікування правових результатів є запорукою того, що вони будуть досягнуті, це формує в суб'єктів правовідносин у цілому законослухняну поведінку, почуття поваги до права. Не менш вагоме значення визначеність як юридична гарантія прав та свобод людини має для нормотворчості, адже вказує на необхідність дотримання всіх її етапів, включаючи оприлюднення нормативно-правового акта, що прямо пов'язано з конституційним правом кожної особи знати свої права та обов'язки й одночасним обов'язком держави довести до відома населення в порядку, встановленому законом, закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян (ст. 57 Конституції України). Наголошується, що визначеність як гарантія забезпечення прав та свобод людини конституїє принцип унеможливлення зворотної дії

закону в часі, крім загальновідомих випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність фізичної особи (ст. 58 Конституції України). Отже, визначеність гарантує те, що ретроактивна дія права не призведе до погіршення прав і свобод людини, тим самим однозначно встановлюючи пріоритет прав людини. При цьому дисертант поділяє наявну в науковій літературі точку зору про те, що визначеність зумовлює ключові складові зворотної дії нормативно-правового акта в часі, а саме: за загальним правилом нормативно-правові акти зворотної дії у часі не мають; вона має бути передбачена в самому акті (перехідних чи прикінцевих положеннях); зворотна дія нормативно-правового акта допускається за умови відповідності конституційному принципу пом'якшення чи скасування відповідальності особи.

У підрозділі 2.4 «Значення визначеності для розвитку мови права: лінгво-юридичні аспекти» наголошується, що юриспруденція не може існувати без використання мови, адже мовні засоби дозволяють реалізувати визначеність. Акцентується, що найбільш оптимальним є науково-теоретичний підхід, відповідно до якого «мова права» розглядається як цілісна самостійна система, котра є функціональним різновидом літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно жанровими ознаками, зумовленими специфікою розвитку правової науки і практики та комунікативно-професійними потребами в ній. Мова права виявляється через формалізацію, уніфікацію засобів вираження, у ній розкривається задум суб'єкта нормотворчої діяльності.

Уникнути неточність лінгвістичного вираження юридичних приписів, недостатню уніфікованість легальних понять і термінів та зрештою неоднозначного розуміння, тлумачення і застосування правових норм дозволяє низка правил та вимог техніки юридичного письма, пов'язаних із мовностилістичним вираженням змісту нормативно-правового акта: 1) правила складання текстів, як і будь-які інші правила юридичної техніки, повинні дзеркально відображати правила юридико-лінгвістичного тлумачення; 2) текст нормативно-правового акта в цілому має відповідати орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним тощо нормам; 3) обов'язковість дотримання офіційно-ділового стилю: експресивної нейтральності, неупередженості, безособовості мови нормативних правових актів. Водночас вказаному стилю властиві кліше; номенклатурні найменування, особлива лексика, абрєвіатури; часте вживання віддієслівних іменників; розповідний характер викладу, використання номінативних речень із переліченням; прямий порядок

слів у реченні як переважний принцип його конструювання, тенденція до вживання складних речень; 4) формулювання легальних дефініцій тих чи інших понять має відбуватися з урахуванням усіх потенційних питань і колізій, що можуть виникнути під час читацького сприйняття, тлумачення та практичного застосування норм. Складання переліку найістотніших ознак поняття детермінує необхідність відсіювання тих, що не мають значення для юридичної практики (правозастосування). Крім того, дефініція має бути єдиною, чіткою, однозначною, стислою, логічно та лінгвістично правильною, узагальненою. Неможливо конструювати визначення поняття на основі заперечення. Термінологічна одиниця (термін-слово, термінологічне словосполучення, номенклатурне позначення) безпосередньо співвідноситься з позначуваним поняттям (узагальненим уявленням про предмет або явище) і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах. Один юридичний термін має позначати лише одне поняття права. Водночас не всі терміни, що вживаються в законодавчому акті, потребують визначення. Не потрібно визначати терміни: а) якщо їх вживають у загальнолітературному значенні, зафіксованому тлумачними словниками; б) якщо термін вже має визначення в законодавстві та в проекті нового нормативного акта термін реалізуватиме таке ж саме значення.

Розділ 3 «Прикладні аспекти визначеності в праві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Питання визначеності в позитивному праві України» розглянуто Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI. Вказується, що він містить положення, котрі стосуються законодавчої процедури (розділ IV) та безпосередньо спрямовані на забезпечення визначеності як її самої, так і змісту законів. Це відбувається, зокрема, через: обґрунтування необхідності прийняття законопроекту; визначення цілей, завдань, його місця в системі законодавства; обґрунтування очікуваних соціально-економічних, правових та інших наслідків застосування закону після його прийняття; розгляд законопроектів у трьох читаннях; порядок підготовки тексту прийнятого закону для підпису Головою Верховної Ради України; порядок усунення неузгодженостей та неточностей у прийнятому законі; повторний розгляд Верховною Радою України законів, повернених Президентом України; опублікування, зберігання законів, постанов та інших актів, прийнятих Верховною Радою України. Водночас наголошується, що Регламент

Верховної Ради України передбачає особливий порядок внесення змін до Конституції України (розділ V). Він включає положення щодо необхідності звернення Верховної Ради до Конституційного Суду України про надання ним висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 Основного Закону (зокрема, Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина).

Наголошується, що на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання різних аспектів нормотворчості забезпеченню визначеності в праві найбільш повно приділено увагу в Правилах підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 р. № 870. У них сформульовано дефініцію поняття нормопроектувальна техніка, під яким розуміють систему правил і прийомів підготовки проектів актів, що забезпечує максимально повну і точну відповідність форми нормативних положень їхньому змісту, простоту викладу та доступність для розуміння, вичерпне охоплення питань, що належать до предмета правового регулювання актів. Також передбачені принципи нормопроекування (логічна послідовність, належна ясність викладу, точність опису, свобода від суперечностей, лаконічність, правильність компонування проекту акта, нормативність мовних засобів офіційно-ділового стилю). Водночас встановлено вимоги до проекту акта Кабінету Міністрів України, зокрема такі як: логічна послідовність викладу; взаємозв'язок нормативних положень; відсутність суперечностей у тексті проекту акта, узгодженість його положень з актами законодавства; оптимальна стислість викладу нормативних положень; кожне слово повинне нести смислове навантаження; доступність для розуміння; точність та уніфікованість термінології, дотримання мовних норм; зменшення до мінімуму кількості актів з одного питання.

У підрозділі 3.2 «Визначеність у світлі правових позицій Конституційного Суду України» вказується, що стабільність Основного Закону – одна з найважливіших умов визначеності відносин між громадянином і державою (Висновок Конституційного Суду України у справі про внесення змін до ст. 46 Конституції України від 02.06.1999 р. № 2-в/99). Водночас у деяких рішеннях Конституційний Суд України (далі – КСУ) оперує словосполученням «правова невизначеність» (наприклад, Рішення від 11.10.2011 р. № 10-рп/2011), при цьому не розкриваючи його зміст.

У низці своїх рішень КСУ обґрунтував висновок про те, що з конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосуванні і неминуче призводить до свавілля (рішення від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005; від 20.12.2017 р. № 2-р/2017).

У подальшому КСУ встановив, що юридична визначеність дає можливість учасникам суспільних відносин завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях (legitimate expectations), зокрема в тому, що набуте ними на підставі чинного законодавства право буде реалізоване. Юридичною визначеністю зумовлюється втілення легітимних очікувань, тобто досягнення бажаного результату шляхом вчинення правомірних дій з огляду на задалегідь передбачені ймовірні наслідки. Втілення легітимних очікувань унеможливується, зокрема, у разі, коли особа не може досягнути прогнозованого результату внаслідок зміни юридичного регулювання в такі строки, що не є розумними та обґрунтованими» (Рішення КСУ від 05.06.2019 р. № 3-р(I)/2019).

У Рішенні від 26.02.2019 р. № 1-р/2019 КСУ констатував, що юридична визначеність є складовою принципу верховенства права. Водночас КСУ правову визначеність розглядав у контексті питання про дискреційні повноваження органів публічної влади. Зокрема, він наголосив, що принцип правової визначеності не виключає визнання за органом державної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними (Рішення КСУ від 08.06.2016 р. № 3-рп/2016).

Не менш важливим є те, що правову визначеність КСУ визнав важливою вимогою правового регулювання (Рішення від 22.12.2010 р. № 3-рп/2010). Також КСУ вказав на зв'язаність принципу правової визначеності та принципу остаточності судового рішення. Тому у своєму Рішенні від 11.03.2010 р. № 8-рп/2010 КСУ зазначив, що принцип правової визначеності передбачає повагу до принципу «res judicata» – принципу остаточності рішень суду, коли жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного і обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення.

У підрозділі 3.3 «Питання визначеності в рішеннях Європейського суду з прав людини, їх значення для правової системи України» зазначається, що Європейський суд з прав людини (далі –

ЄСПЛ) розглядає і використовує таку категорію, як «правова визначеність», у кількох значеннях. По-перше, як вимогу, спрямовану до національного законодавця. По-друге, як вимогу до судового рішення, до підсумку правозастосовчої діяльності. Саме ці обставини зумовлюють вплив діяльності ЄСПЛ на вітчизняну правову систему, інкорпорацію до неї певних формулювань рішень ЄСПЛ як у законодавство, так і в судову практику.

Розгорнуте тлумачення принципу правової визначеності ЄСПЛ запропонував у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» від 26.04.1979 р. (№ 6538/74), де вказувалося, що правова визначеність не допускає ретроактивної дії права. У подальшому в розвиток цієї правової позиції у своїх рішеннях у справах «Салов проти України» від 06.09.2005 р. (№ 65518/01) і «Праведна проти Росії» від 18.11.2004 р. (№ 69529/01) ЄСПЛ вказував, що порушення правової визначеності може бути виправдано тільки необхідністю, викликаною істотними і непереборними обставинами, такими як виправлення фундаментальних і судових помилок або появою нових обставин у справі.

Про визначеність як властивість закону йдеться в справі «Лендон, Очаковські-Лоран і Жюлі проти Франції» від 22.10.2007 р. (№ 21279/02, 36448/02), де напрацьована правова позиція, згідно з якою норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з точністю, достатньою для того, щоб громадянин міг регулювати свої дії; він повинен бути здатний, якщо необхідно, за допомогою відповідної консультації, передбачити в розумній при тих чи інших обставинах мірі наслідки, до яких може призвести та чи інша дія. Ці наслідки не повинні бути передбачувані з абсолютною певністю. Хоча визначеність бажана, вона може призвести до надмірної жорсткості, а закон повинен бути здатний пристосовуватися до мінливих наслідків. Тому багато законів неминуче сформульовані в більшій чи меншій мірі розпливчато, а їхнє тлумачення і застосування – питання правозастосовчої практики.

У справі «Брумареску проти Румунії» від 28.10.1999 р. (№ 28342/95) ЄСПЛ зауважив, що одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який вимагає «*inter alia*», щоб при остаточному вирішенні справи судами їх постанови не викликали сумніву.

Рішення в справі «Зафранас проти Греції» від 04.10.2011 р. (№ 4056/08) ЄСПЛ теж торкається питання визначеності, адже в ньому сформульовано вимогу про неприпустимість бездіяльності держави за відсутності узгодженої компетенції органів публічної влади.

Аналізуючи рішення в справах «Дель Ріо Прада проти Іспанії» від 21.10.2013 р. (№ 42750/09), «Крянге проти Румунії» від 23.02.2012 р. (№ 29226/03), «Барановський проти Польщі» від 28.03.2000 р. (№ 28358/95), зауважується, що в них ЄСПЛ констатував, що з природи правової визначеності випливає необхідність ясності правового регулювання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі, виконаній із використанням сучасної методології, розв'язано актуальне наукове завдання – напрацювання цілісної наукової концепції, що розкриває своєрідність визначеності як властивості об'єктивного права, за результатами чого сформульовано такі висновки.

1. Докорінне значення проблематики визначеності в межах теоретико-правової науки полягає в пошуку оптимуму (балансу) між формалізмом та реалізмом у праві, який теж стосується відповідей на питання про орієнтири розвитку правової системи України та її фундаментальні якості. Одним із них має бути її стабільність (такий стан, що характеризується гармонійністю, несуперечливістю, узгодженістю усіх структурних елементів правової системи, здатністю протягом тривалого часу перебувати в стані рівноваги й виконувати свої функції: інтегративну, регулятивну, охорону і комунікативну).

У свою чергу, стабільність правової системи неможлива без стабільності Конституції України (властивість Основного Закону щодо незмінності його приписів і положень; встановлення особливого порядку внесення змін до нього, якщо для цього існують відповідні правові підстави).

2. Конструктивний потенціал визначеності як явища юридичної дійсності переважно розкривається в межах позитивістського правового підходу (Г. Кельзен, А. Росс, Г. Харт, Ф. Хек). Завдяки йому виявляються сутнісна та функціональна складові визначеності. Саме вони екстраполюють її як ключову, системну властивість права, що відображає тенденції його розвитку. Крім того, визначеність характеризується як: одна з найважливіших юридичних гарантій прав та свобод людини; елемент верховенства права як принцип права; суттєва вимога як до правового регулювання суспільних відносин, так і до нормотворчої техніки.

3. Специфіка визначеності як риси об'єктивного права зумовлюється субординаційним значенням (разом із вольовим характером права) щодо його інших ознак. Вона є складною,

двокомпонентною, такою, що включає внутрішню та зовнішню визначеність. Внутрішня визначеність права виражається в змісті норми права, обсязі прав та обов'язків, чітких вказівках про наслідки її порушення. Зовнішня визначеність полягає в тому, що будь-яка норма закріплюється в статті, главі, розділі офіційного документа – у нормативно-правовому акті у письмовій, документальній формі.

4. Концепт визначеності в праві простежується через його аксіологічну спрямованість (саме визначеність покладено в основу ідеї права), сприяє змістовному наповненню людиноцентричної правової ідеології, в основу якої, зокрема, покладено ідею правової безпеки, тобто захищеності людини правом. У ракурсі проблематики захисту прав людини в змісті Конституції України концепт визначеності у праві втілюється в положенні про те, що виключно законами України визначаються права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина.

5. Науковий дискурс у царині правової (формальної) визначеності в межах вітчизняної та пострадянської юриспруденції не обмежується осяганням суті досліджуваного явища, а ще охоплює широке коло питань щодо невизначеності в праві як антиномії визначеності. Невизначеність у праві теж є багатоаспектним правовим явищем, котре характеризується, з одного боку, онтологічною багатогранністю правової реальності, а з другого – обмеженістю можливості його формалізації. Крім того, невизначеність у праві впливає з того факту, що людська поведінка не піддається абсолютній формалізації, стандартизації, особливо в юридично значимих практиках.

Залежно від вектора наукового аналізу невизначеність у праві подається як: дефект права (невідповідність форми та змісту права); засіб правового регулювання та підстава для індивідуального правового регулювання; дефект волі нормотворця; деформація у виразі норм права, що полягає у відсутності точного, повного нормативного припису. У свою чергу, основною формою невизначеності в праві виступають оціночні поняття, відносно визначені норми права, норми з альтернативними гіпотезами, диспозиціями та санкціями.

6. Природа визначеності як принципу права вказує на те, що сфера його впливу в межах правової системи є не локальною, а глобальною, не обмежується однією чи кількома галузями або інститутами права, а поширюється без перебільшення на всю юридичну дійсність, що вказує на належність визначеності до числа загальноправових принципів права.

7. Дослідження визначеності крізь призму питань нормопроектування та нормотворчої техніки сприяє деталізації й систематизації формальних та змістовних критеріїв якості нормативно-правового матеріалу, котрі включають такі: нормотворча діяльність має спиратися на міцну правову основу; нормативний акт має бути доступним; він повинен бути чітко сформульованим; нормативно-правовий акт має відповідати критерію виконуваності, бути передбачуваним під час своєї реалізації задля того, щоб уникнути будь-яких ризиків, пов'язаних із неправомірними діями або довільним використанням державної влади.

8. Осмислення значення визначеності для розвитку мови права сприяє наповненню змісту поняття «термінологічна компетентність». Вона полягає у всебічному опануванні юридичної термінології, вмінні юридично коректно інтерпретувати і артикулювати терміни, кваліфіковано розв'язувати в процесі правореалізації труднощі, пов'язані з оперуванням дефініціями понять.

9. Визначеність як принцип права не конституційований в актах чинного законодавства. Внаслідок цього в межах нормативної регламентації законотворчості спостерігається відсутність належного нормативного регулювання питання правового прогнозування як важливої умови та гарантії передбачуваності юридичних наслідків, спричинених регулятивною дією нормативного акта.

10. Аналіз правових позицій Конституційного Суду України засвідчує тенденцію до поступового змістовного збагачення принципу визначеності в праві та співвідношення його з іншими загальноправовими принципами.

11. Теоретичне та практичне значення для правової системи України рішень ЄСПЛ, де порушуються питання визначеності в праві, зумовлюється необхідністю всебічного осягнення поняття «добросовісність у праві», котре, зокрема, наповнюється змістом через доктрину законних очікувань, напрацьованих у межах прецедентної практики ЄСПЛ. В її основу покладено правовий постулат: «той, хто діє добросовісно на основі закону, так як він передбачає, не повинен розчаруватися у своїх очікуваннях. З іншого боку, орган публічної влади, після того як спонукав сторону до певних юридично значимих дій, не може відмовитися від своєї попередньої правової позиції, якщо це призведе до того, що ця сторона зазнає збитків» (справа «Малдер проти міністра ван Ландбоу ан Виссері від 28.04.1988 р. № 170/86).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Байбак А. Г. Правова (формальна) визначеність в системі властивостей і характеристик позитивного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 5. С. 34–38.
2. Байбак А. Г. Питання правової (формальної) визначеності за позитивним правом України. *Юридична наука*. 2019. № 8. С. 21–27.
3. Байбак А. Г. Правова визначеність у законодавстві пострадянських і зарубіжних країн (порівняльно-правовий аналіз). *Юридична наука*. 2019. № 10. С. 32–36.
4. Байбак А. Г. Научный дискурс в области правовой (формальной) определенности в юриспруденции постсоветских стран. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3. Р. 233–237. (Словацька Республіка).
5. Байбак А. Г. Значення правової (формальної) визначеності для розвитку мови права: лінгво-юридичні аспекти. *Юридична наука*. 2020. № 1. С. 44–49.
6. Байбак А. Г. Деякі особливості нормотворчої діяльності Кабінету Міністрів України. *Теорія і практика сучасної юриспруденції* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 грудня 2018 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 27–30.
7. Байбак А. Г. Природа позитивного права у вченні Г. Кельзена. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15–16 лютого 2019 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 36–39.
8. Байбак А. Г. Риси формальної визначеності, її співвідношення з правовою визначеністю. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 червня 2020 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 41–44.

АНОТАЦІЯ

Байбак А. Г. Визначеність як властивість права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2021.

У поданому дисертаційному дослідженні розглянуто концептуальні складники вчення про визначеність у праві. Спираючись на здобутки фундаментальної юридичної науки, наново переосмислено роль визначеності в системі властивостей і характеристик позитивного права. Відстежено особливості наукового дискурсу, що точиться навколо природи визначеності в праві, у вітчизняній та пострадянській аналітичній юриспруденції. Розкрито сутність визначеності як прийому нормотворчої техніки. Досліджено забезпечувально-гарантійні аспекти визначеності як однієї з важливих юридичних гарантій прав людини. Продемонстровано значення визначеності для розвитку мови права. Розглянуто різноманітні аспекти визначеності у праві як у світлі законодавства України, що стосується питань нормотворчості, так і правових позицій Конституційного Суду України. Висвітлено проблематику визначеності в праві в рішеннях Європейського суду з прав людини та показано їхнє значення для розвитку правової системи України.

Ключові слова: визначеність, право, принцип верховенства права, законні очікування, зворотна дія закону, правова система, нормотворчість, гарантії прав людини, юридична техніка, стабільність правового регулювання, юридична лінгвістика.

АННОТАЦІЯ

Байбак А. Г. Определенность как свойство права. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений (081 – право). – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2021.

В диссертационном исследовании изучены концептуальные составляющие учения об определенности в праве. Базируясь на достижениях фундаментальной юридической науки, осмыслена роль определенности в системе свойств и характеристик позитивного права. Определены особенности научного дискурса в отечественной и постсоветской аналитической юриспруденции, касающегося природы определенности в праве. Рассмотрены институциональный и аксиологический аспекты определенности как одной из составляющих принципа верховенства права. Раскрыта сущность определенности в качестве приема нормотворческой техники. Охарактеризованы обеспечительно-гарантійные аспекты определенности как одной из

важнейших юридических гарантий прав человека. Продемонстрировано значение определенности для развития юридической лингвистики. Исследованы вопросы определенности как в законодательстве Украины, касающемся вопросов нормотворчества, так и в ракурсе ряда правовых позиций Конституционного Суда Украины. Исследована проблематика определенности в праве в решениях Европейского суда по правам человека, показано значение этих решений для развития правовой системы Украины.

Ключевые слова: определенность, право, принцип верховенства права, законные ожидания, обратное действие закона, правовая система, нормотворчество, гарантии прав человека, юридическая техника, стабильность правового регулирования, юридическая лингвистика.

SUMMARY

Baibak A. G. Certainty as a property of law. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Scholars. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2021.

The dissertation research explores the conceptual components of the doctrine of certainty in law. Based on the achievements of fundamental legal science, the role of certainty in the system of properties and characteristics of positive law is comprehended. The features of scientific discourse in Ukrainian and post-Soviet analytical jurisprudence, concerning the nature of certainty in law, have been determined. The institutional and axiological aspects of certainty as one of the components of the principle of the rule of law are considered. The essence of certainty as a rule-making technique is revealed. The security and guarantee aspects of certainty are characterized as one of the most important legal guarantees of human rights. The importance of certainty for the development of legal linguistics is demonstrated. The questions of certainty are investigated both in the legislation of Ukraine concerning the issues of rule-making, and in the light of a number of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. The problem of certainty in law in the decisions of the European Court of Human Rights is investigated, the significance of these decisions for the development of the legal system of Ukraine is shown.

Key words: certainty, law, the rule of law, legitimate expectations, retroactive effect of the law, legal system, rule-making, human rights guarantees, legal technique, stability of legal regulation, legal linguistics.

Підписано до друку _____._____.2021. Папір офсетний. Друк
офсетний.

Формат 60x90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від
22.01.2008.